

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” DIN CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

„CE ESTE OMUL?” (מָה-אִנוּשׁ) (Ps 8,4; 143,3) –

REPERE ANTROPOLOGICE ÎN PSALMI

– TEZĂ DE DOCTORAT –

– REZUMAT –

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
Pr. Prof. Univ. Dr. IOAN CHIRILĂ

DOCTORAND:
SERGHEI CRUDU

CLUJ-NAPOCA
2023

Cuprins

Listă de abrevieri.....	4
Introducere	5
1. Delimitări terminologice și semantice cu privire la ființa umană.....	15
1.1. Termeni care definesc „ființa umană”	15
1.1.1. Adam.....	15
1.1.2. Enoș.....	16
1.2. Termeni care definesc <i>omul</i> ca persoană/individualitate.....	17
1.2.1. Iș.....	17
1.2.2. Gheber.....	18
1.3. Elemente și expresii definatorii pentru om	18
1.3.1. „L-a zidit pe om din țărână” (Fac 2,7)	18
1.3.2. „Suflarea de viață” (Fac 2,7).....	20
1.3.3. „Bărbat și femeie i-a făcut” (Fac 1,27)	21
1.3.4. „Omul, coroană a creației”	23
1.3.5. Omul – chip al Chipului.....	24
1.3.6. „După asemănarea Noastră” (Fac 1,26)	26
2. Antropologia psalmică – prezentare generală	29
3. Omul – făptura micșorată cu puțin față de Dumnezeu (Ps 8).....	40
3.1. Noțiuni de isagogie.....	40
3.1.1. Datarea și autorul psalmului	40
3.1.2. Titlul și scopul scrierii	42
3.1.3. Structura și cuprinsul psalmului.....	49
3.2. Abordare exegetică.....	55
3.2.1. Măreția lui Dumnezeu, reflectată în creația și lucrările Sale (Ps 8,1-2)	55
3.2.2. Taina persoanei umane: identitate și individualitate (Ps 8,3-4).....	58
3.2.3. Măreția și slava creației: menirea omului în planul lui Dumnezeu (Ps 8,5).....	60
3.2.4. De la măreția creației la mântuirea omului: omul și pronia dumnezeiască (Ps 8,6).....	66
3.2.5. Slava omului – <i>coroana creației divine</i> – oglindită în stăpânirea creației divine (Ps 8,7-8).....	73
3.3. Reflecții biblico-teologice	78
3.3.1. Măreția Creatorului și demnitatea omului	78
3.3.2. Lauda Domnului din gurile pruncilor	81
3.3.3. Demnitatea și fragilitatea omului în Univers	86

3.3.4. De la micșorare la încununare divină.....	89
4. Omul – făptură ce se aseamănă deșertăciunii (Ps 143).....	97
4.1. Noțiuni de isagogie.....	97
4.1.1. Datarea și autorul psalmului	97
4.1.2. Titlul și scopul scrierii	101
4.1.3. Structura și cuprinsul psalmului.....	107
4.2. Abordare exegetică.....	116
4.2.1. Lăudați pe Dumnezeu pentru priceperea în conducerea războiului (Ps 143,1-2)	117
4.2.2. Un motiv de mirare – grija lui Dumnezeu pentru oameni (Ps 143,3-4)	128
4.2.3. Rugăciune pentru eliberare (Ps 143,5-8)	139
4.2.4. Un jurământ de laudă elogioasă și o rugăciune repetată (Ps 143,9-11)	146
4.2.5. O viziune asupra poporului lui Dumnezeu, aflat într-o stare de prosperitate (Ps 143,12-15).....	152
4.3. Reflecții biblico-teologice	162
5. Antropologia psalmică – sinteză teologică	168
5.1. Măreția omului – făptura micșorată cu puțin față de îngeri (Ps 8).....	169
5.1.1. Dumnezeu – Ziditorul și Proniatorul omului din pântecele maicii sale.....	176
5.1.2. Omul temător de Domnul – binecuvântat cu multe bunătăți	188
5.1.3. Omul fericit, binecuvântat și drept – mintea văzătoare de Dumnezeu	189
5.1.4. Omul – creatură minunată, care-și irosește viața fără sens.....	198
5.2. Omul – ființă efemeră și muritoare (Ps 143).....	202
5.2.1. Omul și inevitabilitatea morții	206
5.2.2. Omul – zilele lui ca iarba	208
5.2.3. Smerenia – condiție a apropierii omului de Dumnezeu.....	215
5.2.4. Omul care nu se teme de Domnul se nimicește	218
5.2.5. Omul și zădărnicia cugetării umane.....	221
Concluzii.....	225
Bibliografie.....	227

Rezumat

Cuvinte cheie: psalmi, exegeză, isagogie, teologie, antropologie, om, mântuire, Dumnezeu, îngeri, efemeritate, deșertăciune, măreție.

Cunoscută ca una dintre operele de seamă ale Sfintei Scripturi, Cartea Psalmilor este o selecție de imnuri, rugăciuni și poezii ce capturează diversitatea experiențelor umane, de la momente pline de bucurie la cele pline de suferință. În acest spectru larg de sentimente și situații, se dezvăluie o imagine complexă a omului și a relației sale cu Dumnezeu. Antropologia în Cartea Psalmilor este atât introspectivă, în măsura în care explorează natura și situația omului, cât și relațională, evidențiind interacțiunea dintre om și Dumnezeu. În această lucrare, vom explora reperele antropologice din Cartea Psalmilor, adică aspectele legate de umanitate și experiența umană reflectate în această colecție de imne sacre.

Abordând în cadrul tezei de licență și mai apoi în cercetarea din perioada studiilor de master Cartea Psalmilor, am fost preocupat permanent de această întrebare fundamentală „Ce este omul?”, întrebare care m-a și condus la formularea acestei teme de cercetare, frumoasă și unică în opinia mea, „*Ce este omul?*” (שִׁירֵי דָוִד / τί ἐστὶν ἄνθρωπος) (Ps 8,4-5; 143,3-4) – *reperе antropologice în Psalmi*, pe care intenționez să o aprofundez în cadrul acestei cercetări, având scopul de a oferi cititorului o perspectivă amplă (fundamentată în primul rând biblic) asupra definiției și menirii omului, lucru destul de vădit în cuprinsul Cărții Psalmilor.

Prin acest amplu exercițiu exegetic și teologic urmărim să realizăm nu doar o aplecare asupra textelor în care este definit omul de către Psalmiști, ci dorim să arătăm mai întâi scopul cel mai important al învățăturii lor: ***mântuirea omului***.

Astfel, obiectivul nostru este să înțelegem și să aplicăm acest adevăr. Mesajul teologic referitor la mântuirea omului se bazează pe concepția că omul reprezintă o ființă personală și nemuritoare, menită să intre într-o comuniune inepuizabilă cu Divinitatea, până la atingerea stării de îndumnezeire. În această lucrare, ne propunem să dezvoltăm în mod detaliat această idee, inserând-o în contextul vast al antropologiei ortodoxe.

În fața interogării „Ce este omul?”, răspunsul devine coerent doar atunci când corelăm această entitate cu Entitatea Supremă, cu Creatorul său – așa cum, în esență, și ar trebui, căci termenul „om” – *άνθρωπος*, poartă în sine această semnificație: o ființă orientată în sus, către cer. Astfel, prin sublinierea acestor „adevăruri” ale antropologiei ortodoxe deslușite în stihurile psalmilor, vom încerca să descoperim noi și profunde valențe teologice cu privire la varietatea

și complexitatea temei antropologiei teologice, care este de o maximă actualitate atât pentru studiul teologic academic, cât și pentru credincioșii de rând.

Întâi de toate, prin acest nou suflu antropologic din lucrarea de față vom urmări să prezentăm modul în care Teologia de astăzi trebuie să răspundă frământărilor omului contemporan și problemelor lui, oferindu-i un răspuns ancorat pe textul scripturistic la întrebarea: **Ce sau (mai degrabă) cine este omul?**

În această lucrare, ne propunem să abordăm un nou concept antropologic. Vom explora modul în care Teologia contemporană poate răspunde la preocupările și dificultățile individului modern, oferindu-i un răspuns fundamentat în textele scripturistice la interogația esențială: „**Ce sau, mai corect spus, cine este omul?**”

Într-un context în care antropologia pare să se desprindă din ce în ce mai mult de ontologie și în care conceptul de „suflet” este din ce în ce mai puțin recunoscut în sfera științifică, considerăm că o abordare teologică a acestei întrebări ar putea oferi oarecare claritate. Motivația lucrării noastre ar putea să rezide tocmai în această nevoie. În ceea ce privește cercetarea pe care o propunem, aceasta își propune să servească ca un ghid autentic în această direcție, deși nu urmărește să trateze subiectul în mod exhaustiv.

Am ales, de asemenea, această temă a prezentării perspectivei antropologic-psalmice, considerând că este extrem de relevantă pentru a oferi omului de astăzi mai multe răspunsuri la întrebările legate de identitatea și scopul existenței sale. În elaborarea lucrării vom evidenția înțelesurile concrete care definesc omul ca persoană/individualitate, bazându-ne pe expresiile și locurile identificate în Cartea Psalmilor, care vorbesc atât despre măreția, cât și despre micimea făpturii umane, în comparație cu Dumnezeu și creația Sa.

Am ales acest subiect nu pentru că sunt convins că vom aduce o inovație neașteptată în studiul biblic în ansamblul său, ci mai degrabă ca un prilej de provocare și un punct de plecare pentru viitoarele dezbateri în cadrul domeniului teologiei biblice a Vechiului Testament, cu accent special pe contextul românesc. Aceasta se datorează importanței subiectului și lipsei de cercetări ample alocate acestuia.

Această cercetare își propune să ofere celor care au credință, dar și celor aflați în căutare, un posibil răspuns la întrebarea fundamentală a identității noastre. Prin analiza modului în care Psalmiștii au conturat conceptul uman, se deschide calea redescoperirii unei viziuni centrate pe Dumnezeu pentru individul contemporan. Astfel, se furnizează resurse pentru a se raporta și orienta către sfera transcendentă, prin trecerea de la o perspectivă strict materială a vieții la una spirituală.

Indubitabil, chestiunea privind sensul existenței noastre se prezintă drept una de o importanță majoră, având în vedere că ea atinge cea mai profundă enigmă a omului: care este

scopul vieții pe acest pământ? O interpretare adecvată și personală a acestei întrebări cruciale poate permite omului să se poziționeze în mod corect în raport cu provocările cotidiene ale vieții, fie că sunt legate de interacțiunile cu ceilalți, educație, profesie, căsătorie sau educația copiilor.

În contrast, o abordare inadecvată a acestei întrebări poate expune individul la riscul eșecului chiar și în aspectele personale ale vieții. Într-adevăr, ce semnificație vor mai avea scopurile individuale dacă întreaga existență a unei persoane în ansamblu nu are sens?

Având în vedere că psalmii cuprind, într-o formă simbolică sau explicit, „tiparele fundamentale ale vieții duhovnicești, etapele și transformările pe care le străbate [omul – subl. ns.] în urcușul său”, examinarea construcțiilor verbale și a cuvintelor găsite în Cartea Psalmilor, care fac aluzie directă la persoană, poate constitui temelia introspecției pentru fiecare individ care explorează interogații despre propria existență.

După analiza expresiilor cheie din psalmi legate de subiectul menționat și sintetizarea conținutului teologic, această lucrare are scopul de a contribui la elucidarea motivului pentru care omul trebuie perceput ca o entitate cu o valoare perpetuă, depășind o existență strict biologică sau animalică. De asemenea, urmărește să ajute la conștientizarea și trăirea unei dimensiuni eterne și la exprimarea mărturiei față de Dumnezeu viu, în cadrul legăturii noastre unite cu El.

Conform conținutului psalmilor, Dumnezeu îngrijește de om de la concepție (Ps 21,9; Ier 1,5), până la sfârșitul vieții acestuia. Prin analiza termenilor și a expresiilor din psalmi, care definesc omul ca persoană/individualitate, descoperim elementele și caracteristicile principale ale persoanei.

Tema antropologiei în psalmi are o semnificație importantă și este de actualitate, în special în cadrul teologiei biblice românești, unde există puține studii referitoare la acest subiect. Lucrarea actuală își propune să acopere acest gol, completând cadrul studiilor specializate. Ea se dorește a fi un ghid relevant în explorarea enigmatică a naturii umane reflectate în conținutul psalmilor, cu toate că nu urmărește să abordeze subiectul în totalitate. Abordarea temei antropologiei în psalmi este deosebit de semnificativă, deoarece furnizează perspective esențiale pentru ancorarea discursului teologic în textele biblice.

Lucrarea debutează cu un capitol de preliminarii în care vom trata problemele generale ale antropologiei ortodoxe, prezentând principalele etape ale relatării antropogenezei, urmat de o prezentare generală a antropologiei psalmice (capitolul 2).

Având în vedere faptul că cercetarea de față se axează pe două texte principale din psalmi, locurile care vor fi analizate exegetic și teologic (în care găsim cele mai multe elemente de antropologie) sunt:

- Ps 8,4-5: „Ce este omul, că-Ți amintești de el? sau fiul omului, că-l cercetezi pe el? Micșoratu-l-ai pentru-o clipă mai prejos de îngerii, cu slavă și cu cinste l-ai încununat”;
- Ps 143,3-4: „Doamne, ce este omul, că i Te-ai făcut cunoscut? sau fiul omului, că-l iei în seamă? Omul cu deșertăciunea se aseamănă, zilele lui ca umbra trec”.

Aceste două texte vor fi abordate din punct de vedere isagogic, exegetic și teologic în cele două capitole principale ale lucrării (capitolele 3 și 4).

În cel de-al cincilea capitol vom dezvolta o „antropologie mistică” în care accentul va cădea exclusiv pe decantarea teologică a antropologiei din celelalte texte identificate în cuprinsul psalmilor, care fac referire la măreția și nimicnicia omului, conținutul fiind structurat pe mai multe subcapitole mici, fiecare fiind precedat de o temă de teologie antropologic-psalmică.

Obiectivul principal al lucrării de doctorat este să efectueze o analiză detaliată, atât din perspectivă exegetică, cât și teologică, asupra subiectului „**Ce este omul? – repere antropologice în Psalmi**”. Acest demers va fi realizat prin examinarea atentă a conținutului cărții menționate, cu accent pe modul în care este abordată problema naturii umane. Merită menționat că o astfel de cercetare lipsește atât în teologia biblică românească, cât și în cea internațională.

Obiectivele specifice ale tezei sunt:

- **Realizarea unor delimitări terminologice și semantice** care vor oferi premisele prezentei cercetări și vor contribui la aprofundarea sensurilor definiției omului.
- **Realizarea unei analize exegetice a locurilor în care apare termenul „om” în Cartea Psalmilor**, cât și a expresiilor referitoare la acesta, obiectiv care presupune un demers exegetic de înțelegere și de oferire a unor răspunsuri la întrebarea din cadrul temei noastre, așa cum este ilustrată în psalmi.

Metoda adoptată va implica o examinare amănunțită a semnificației lexicale și semantice, precum și o sistematizare a conținutului ideatic-teologic prezent în textele centrale și paralele din psalmi, care sunt relevante pentru subiectul nostru. Scopul acestei abordări este să ofere o definiție cât mai exactă și comprehensivă a conceptului de om/persoană. Prin abordarea textului ebraic al psalmilor, ne propunem să identificăm pasajele în care apare termenul „om” și expresiile asociate acestuia. Apoi, vom proceda la interpretarea acestor termeni și expresii utilizând resurse precum comentarii biblice, dicționare, enciclopedii, articole de specialitate și studii contemporane.

- **Realizarea unei sinteze teologice** prin punerea în lumină a câtorva aspecte importante referitoare la teologia persoanei, care reies după abordarea principalelor texte din psalmi.

Având în vedere faptul că proiectul nostru presupune o cercetare de natură exegetico-teologică, metodologia aplicată corespunde rigorilor actuale de interpretare scripturistică, atât diacronice, cât și acronice. Astfel că, în cadrul demersului combinăm metoda duhovnicească de interpretare cu cea critică pentru a realiza o lucrare științifică pertinentă. Nu neglijăm nici rigorile școlii critice de interpretare scripturistică, însă accentul principal cade pe modul acronic de interpretare fiindcă acesta slujește mai bine obiectivului nostru de a identifica un reper, o paradigmă pentru a putea răspunde teologic la întrebarea: **Ce este omul?**

În abordarea noastră de cercetare, ne vom folosi de metoda exegezei diacronice sau istorico-critice, valorizând aspectele științifice pe care aceasta le implică. În primul rând, ne vom apleca asupra dimensiunii istorice a acestei metode pentru a interpreta textul din psalmi în contextul său istoric. Astfel, vom lua în considerare condițiile sociale, politice, religioase, culturale și lingvistice din perioada în care au fost redactate pasajele pe care le analizăm. În paralel, ne vom servi de instrumentele oferite de exegeza istorico-critică pentru a aduce o interpretare cu spirit critic asupra textului. Prin aceasta, ne propunem să analizăm sintagmele și versetele identificate în psalmi într-o manieră cât mai obiectivă. Este important să precizăm că „studiul critic al textului scripturistic este chemat, de altfel, să precizeze care sunt adaosurile la textul original și să arate care dintre variantele de text sunt cele autentice”.

Este important să subliniem faptul că în teologia din Răsărit, explorarea textelor biblice nu are doar un caracter pur științific. Într-adevăr, interpretarea exegetică specifică acestei tradiții teologice se bazează pe un consens care se regăsește în tradiția patristică, îmbinată cu o dimensiune duhovnicească profundă. Prin urmare, în procesul nostru de analiză exegetică, vom adopta metodele riguroase de interpretare specifice tradiției creștine din Răsărit. După ce vom finaliza interpretarea istorică și critică a textului, ne vom strădui să evidențiem **perspectiva spirituală** care se desprinde din textele analizate. Această dimensiune particulară este cel mai adesea ilustrată în scrierile patristice, oferindu-ne îndrumări esențiale. În plus față de rigorile exegezei răsăritene, vom explora și interpretările iudaice legate de textele pe care le analizăm. Acest lucru se datorează faptului că evreii au fost primii receptori ai textelor sacre în general și ai psalmilor în particular. Prin urmare, nu putem subestima contribuția adusă de ei la îmbogățirea înțelegerii textului sacru, prin interpretările și explicațiile oferite din perspectiva tradiției lor.

În cadrul lucrării de față ne-am propus ca obiectiv realizarea unei analize exegetico-teologice pentru a evidenția sensurile teologice referitoare la întrebarea despre identitatea și demnitatea umană. Demersul nostru a pornit de la realizarea unor delimitări terminologice și semantice ale termenilor cheie din enunțurile psalmilor vizați, apoi a continuat cu aprofundarea

exegetică a celor două locuri principale din psalmii propuși pentru aprofundare, în care apar expresiile:

- Ps 8,4-5: „Ce este omul, că-Ți amintești de el? sau fiul omului, că-l cercetezi pe el? Micșoratu-l-ai pentru-o clipă mai prejos de înger, cu slavă și cu cinste l-ai încununat”;

- Ps 143,3-4: „Doamne, ce este omul, că i Te-ai făcut cunoscut? sau fiul omului, că-l iei în seamă? Omul cu deșertăciunea se aseamănă, zilele lui ca umbra trec”.

La final, am prezentat diverse perspective biblice cu privire la tema teologiei antropologice în contextul psalmilor.

Perspectiva antropologică din Cartea Psalmilor este una foarte complexă și profundă. Omul este prezentat în varii dimensiuni: ca parte a creației mărețe, ca ființă suferindă, ca o entitate în căutare de sens, dar și ca o creatură intim cunoscută de Dumnezeu. Toate acestea nu numai că oferă o viziune complexă asupra naturii umane, dar și o înțelegere a locului și rolului omului în planul divin al existenței. Prin urmare, în inima acestei tradiții biblice, omul, cu toată fragilitatea și efemeritatea sa, ocupă un loc central în dialogul cu Dumnezeu.

Subiectul antropologiei atrage un interes distinct în contextul acestor cântări sacre. Din acest motiv vom afirma aici că dintre toate scrierile vetero-testamentare, Psaltirea ne oferă una din cele mai clari imagini și idei despre ceea ce reprezintă omul. Omul slab și neajutorat prin însăși natura sa poate fi comparat cu o floare, care spre seară se usucă deja. Omul, care ar muri repede dacă nu ar fi susținut de mila și ajutorul lui Dumnezeu, care sunt veșnice și neschimbate.

Reflectând asupra întrebării „Ce este omul?”, Psalmiștii ne oferă o imagine profundă și complexă a naturii umane. Ei nu se feresc să sublinieze fragilitatea și tranzitorietatea existenței noastre, dar în același timp, afirmă cu tărie valoarea și demnitatea fiecărei persoane în planul lui Dumnezeu. Aceasta este o invitație la smerenie, recunoaștere și nădejde, încurajând fiecare cititor să-și caute rostul și valoarea în relația cu Creatorul.

În majoritatea psalmilor, omul este prezentat în contrast sau în relație cu restul creației. De exemplu, în psalmul 8, omul se întreabă asupra propriei sale semnificații în contextul vastității universului, exprimând uimirea față de faptul că, în ciuda aparentei sale micimi, Dumnezeu îi acordă o atenție și o cinste deosebită.

Astfel, antropologia în Cartea Psalmilor oferă o imagine multi-dimensională a omului, care variază de la fragilitate la demnitate, de la agonie la extaz, și de la izolare la comuniune intimă cu Dumnezeu. Această perspectivă complexă servește drept memento al naturii umane, evidențiind atât potențialul, cât și limitările inerente ale omului în contextul unei lumi căzute, dar și a speranței și alinării care se găsesc în relația cu Dumnezeu.

De aceea, per ansamblu, Cartea Psalmilor ne oferă o panoramă complexă a experienței umane din perspectiva spirituală. Această colecție poetică păstrează repere antropologice

esențiale, reflectând căutarea umană de sens, conexiune spirituală și înțelegerea diverselor aspecte ale vieții. De la momentele de bucurie și laude, la cele de durere și lamentare, psalmii rămân relevanți ca oglindă a diversității experienței umane și a căutării constante a umanității pentru conexiunea cu divinitatea.

Astfel, rezultatele cercetării noastre urmăresc să ofere potențiale răspunsuri și abordări pentru restabilirea demnității umane pierdute în contextul vieții de zi cu zi, prin examinarea și analiza mai profundă a problematicii umane.

Prin urmare, putem deduce că dialogul despre natura umană poate fi susținut doar prin intermediul conceptului de persoană. În contemporaneitate, individul conștientizează că s-a transformat într-un robot, un simplu agent al producției și consumului. De aceea, deseori simte nevoia să reflecteze asupra propriei existențe. Considerăm că abordând această întrebare esențială, „Ce este el?”, omul modern își poate descoperi răspunsul, mai ales în cazul celor care percep indivizii nu ca pe „doar o creatură”, ci ca pe creația supremă: fundamentul și scopul pentru care celelalte fapte au fost aduse în existență.

Examinarea detaliată a acestui subiect, pe lângă relevanța sa pentru teologia biblică, ne orientează către înțelesurile mai profunde ale existenței umane. Prin urmare, din frumusețea manifestată în lumea înconjurătoare ar trebui să deducem prezența Celui Suprem, care depășește orice concept de frumusețe, „iar din măreția celor care cad sub simțurile noastre și din corpurile acestea mărginite din lume să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de măreție, care depășește toată mintea cu mulțimea puterii Sale. E drept, nu cunoaștem natura existențelor; dar este atât de minunat cât ne cade sub simțuri, încât mintea cea mai ascuțită se vedește a fi neputincioasă în fața celei mai mici fapte din lume, fie pentru a o descrie cum se cuvine, fie pentru a da lauda cuvenită Creatorului”.

Bibliografie

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

- *Sfânta Scriptură Hebraica Stuttgartensia*, ed. Karl Elliger și Wilhelm Rudolph (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1987).
- *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta SEPTUAGINTA*, ed. Alfred Rahlfs (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1935).
- *Sfânta Scriptură adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament – 1688*, ediția Sfântului Sinod (București: EIBMO, 1997).
- *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii și a celei nouă*, ediția Sfântului Sinod (București: Tipografia Cărților Bisericești, 1914).
- *Sfânta Scriptură adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament* (București, Fundația pentru literatură și artă *Regele Carol II*, 1936).
- *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament* (București: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1939).
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediție jubiliară a Sfântului Sinod (București: IBMO, 2001).
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania (Cluj-Napoca: Renașterea, 2009).
- *La Biblia di Gerusalemme* (Bologna: Dehonlane, 2003).
- *Sfânta Scriptură sau Sfânta Scriptură*, ediția Sfântului Sinod (București: EIBMO, 2010).
- *Septuaginta. Psalmii, Odele, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea cântărilor*, vol. 4/I, eds. BĂDILĂ, Cristian; BĂLTĂCEANU, Francisca; BROȘTEANU, Monica și FLORESCU, Ioan-Florin (București / Iași: Polirom, 2006).

II. Dicționare, lexicoane, enciclopedii, gramatici, manuale de teologie și ghiduri bibliografice

- *A Greek-English Lexicon of the Septuagint: Revised Edition* (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2003).
- BAKER, Warren, *The Complete Word Study Dictionary: Old Testament* (Chattanooga: AMG Publishers, 2003).
- CHIRILĂ, Ioan, Paula BUD și Stelian PAȘCA-TUȘA, *Vechiul Testament în scrierile bibliștilor români: ghid bibliografic* (Cluj-Napoca: Eikon/Școala Ardeleană, 2014).

- *Dictionary of the Bible*, ed. John L. McKenzie (New York: The Bruce Publishing Company, 1965).
- DOUGLAS, J. D. et al., *Dicționar biblic*, ed. Liviu Pop și John Tipei (Oradea: Cartea creștină, 1995).
- DOUGLAS, J. D. și TENNEY, Merrill C., *New International Bible Dictionary* (Michigan: Zondervan Publishing House, 1981).
- FREEDMAN, David N., *AYBC*, vol. 2-6 (New York: Doubleday, 1996).
- *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 2, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday, 1992).
- *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 4, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday, 1992).
- *Eerdmans dictionary of the Bible*, ed. David Noel Freedman (Michigan: Grand Rapids, 2000).
- FREEDMAN, David N., *ABD*, vol. 2 (New York: Doubleday, 1996).
- GORDON, Cyrus, *Ugaritic textbook grammar, texts in transliteration, cuneiform selections, glossary, index* (Roma: Editrice Pontificio Instituto Biblico, 1998).
- KOHLENBERGER, John și SWANSON, James, *The Hebrew English Concordance to the Old Testament with the New International Version* (Michigan: Zondervan Grand Rapids, 1998).
- SWANSON, James, *Dictionary of Biblical Languages With Semantic Domains: Hebrew (Old Testament)* (Oak Harbor: Logos Research Systems, 1997).
- *Theological Wordbook of the Old Testament*, ed. Laird Harris, Gleason Archer și Bruce Waltke (Chicago: Moody Press, 1999).
- *The New international dictionary of the Bible*, ed. J. D. Douglas și Merrill C. Tenney (Marshall Pickering: Regency Reference Library, 1987).
- *The New Interpreter`s Dictionary of the Bible*, vol. 4 (Nashville: Abingdon Press, 2009).
- *Theological Dictionary of the Old Testament*, vol. I, ed. G. Johannes Botterick și Helmer Ringgren (Michigan, 1974).
- VEYURKO, I. S., *Septuaginta: the Greek Old Testament in the History of Religious Mind* (Moscow: Moscow University Press, 2013).

III. Resurse iudaice

- FREEHOF, Solomon B., *The Book of Psalms* (Union of american hebrew congregations, 1939).

- FEUER, Avrohom Chaim, *Tehillim Psalms / a new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources*, vol. 5 (New York: Mesorah Publications, 1996).
- PHILON DIN ALEXANDRIA, *Comentariu alegoric al legilor sfinte după lucrarea de șase zile*, trad. Zenaida A. Luca (București: Paideia, 2002), 22.
- RAMBAN, *The Torah with Ramban's commentary translated, annotated, and elucidated. Bereishis*, vol 1, trad. Yaakov Blinder și Yoseph Kamenetsky (Mesorah Pubns Ltd, 2004).
- SCHAEFER, Konrad, *Psalms (Berit Olam)* (Minnesota: The Liturgical Press, 2001).
- STRICKMAN, Norman H., ed., *Rabbi Abraham Ibn Ezra`s commentary on Books 3-5 of Psalms: Chapters 73-150* (New York: Tuoro College Press, 2016).
- „The Midrash on Psalms,” în *Yale Judaica Series 12*, eds. Leon NEMOY et al. (New Haven: Yale University Press, 1959).
- URBACH, Ephraim E., *The Sages, their concepts and beliefs*, vol. I (Jerusalem, 1979).
- WIGODER, Geoffrey et al., *Enciclopedia Iudaismului*, ed. Radu Lupan și George Weiner (București: Hasefer, 2006).

IV. Resurse patristice

- ATANASIE CEL MARE, „Tratat despre Întruparea Cuvântului și despre arătarea Lui nouă prin trup,” în *PSB 15*, trad. D. Stăniloae (București: IBMBOR, 1987).
- AUGUSTIN, „Exposition on the Book of Psalms,” în *The Nicene and Post-Nicene Fathers 8*, trad. Philip Schaff (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1956).
- CASSIODORUS, *Explanation of the Psalms*, volume III, Psalms 101-150 (New York: Paulist Press, 1991).
- CLEMENT ALEXANDRINUL, „Pedagogul,” III, 1, 1, în *PSB 4*, trad. D. Fecioru (București: IBMBOR, 1982).
- CLEMENT ROMANUL, „Epistola I către Corinteni,” în *PSB 1*, trad. D. Fecioru (București: EIBMBOR, 1979).
- CLEMENT ROMANUL, „Epistola a II-a către Corinteni,” în *PSB 1*, trad. D. Fecioru (București: EIBMBOR, 1979).
- DIADOH AL FOTICEII, „Cuvânt ascetic în 100 de capete,” în *Filocalia 1*, trad. Dumitru Stăniloae (Sibiu: Tipografia Arhidiecezană, 1947).
- EFTIMIE ZIGABENUL și NICODIM AGHIORITUL, *Psaltirea în tâlcuirile Sfinților Părinți*, ed. Ștefan VORONCA (Galați: Egumenița, 2006).
- „Epistola către Diognet,” în *PSB 1*, trad. D. Fecioru (București: EIBMBOR, 1979).

- *Filocalia* 6, trad. Dumitru Stăniloae (București: EIBMBOR, 1977).
- GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea* 30,4, în *PG* 36, col. 107C.
- GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea* 40,6, în *PG* 36, col. 366B.
- GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea* 40,9, în *PG* 36, col. 370B.
- GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea* 40,10, în *PG* 36, col. 371B.
- GRIGORIE DE NAZIANZ, *Oratio*, XXXVIII, 11 (*In Theophania*), în *PG* 36, col. 323A.
- GRIGORIE DE NAZIANZ, „Poemata Theologica,” I, 8, în *PG* 37, col. 452, par. 70-80.
- GRIGORE DE NYSSA, „Despre facerea omului,” trad. Teodor Bodogae, în *PSB* 30 (București: EIBMBOR, 1998).
- IGNATIE TEOFORUL, „Epistola către Efeseni,” în *PSB* 1, trad. D. Fecioru (București: EIBMBOR, 1979).
- ILARIE DE PICTAVIUM, „Tractus Super Psalmos,” în *PL* 9.
- IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. D. Fecioru (București: Apologeticum, 2004).
- IOAN GURĂ DE AUR, „Omilii la Facere,” în *PSB* 21, trad. Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 1987).
- IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Psalmi*, trad. de Laura Enache (Iași: Doxologia, 2011).
- IRINEU DE LYON, *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau contra ereziilor*, vol. 2, trad. Dorin Octavian Picioruș (București: Ed. Teologie pentru azi, 2007).
- ISVORANU, Alexandru, „Creația și începuturile omenirii în primele omilii la Facere ale Sfântului Ioan Gură de Aur,” *AUCT* VIII 11 (2003): 206-225.
- IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, „Dialogul cu iudeul Tryfon,” în *PSB* 2, trad. T. Bodogae, O. Căciulă, D. Fecioru (București: EIBMBOR, 1980).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Ambigua,” în *PSB* 80, trad. Dumitru Stăniloae (București: EIBMBOR, 1983).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie. Deosebirea între pomul vieții și pomul cunoștinții binelui și răului,” în *Filocalia* 3, ed. Dumitru Stăniloae (București: Humanitas, 2009).
- MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie. Despre blestemul lui Adam,” în *Filocalia* 3, ed. Dumitru Stăniloae (București: Harisma, 1994).
- NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, trad. T. Bodogae (București: IBMBOR, 1997).
- *Œuvres complètes de Saint Jérôme*, vol. XII (Paris: Louis Vivès, 1884).
- ORIGEN, „Peri Arhon,” în *PSB* 8, trad. Teodor Bodogae (București: IBMBOR, 1982).
- „Scrierile Părinților Apostolici,” în *PSB* 1, trad. D. Fecioru (București: IBMBOR, 1979).

- SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri Teologice și Etice*, trad. diac. Ioan Ică jr. (Sibiu: Deisis, 1998).
- SIMEON NOUL TEOLOG, *Scrieri I*, trad. Ioan I. Ică. jr. (Sibiu: Deisis, 1998).
- TEODORET DE CIR, *Tâlcuirea psalmilor Împăratului Prooroc David* (Petru Vodă: Sfânta mănăstire Sfinții Arhangheli, 2003).
- USCA, Ioan Sorin și TRAI, Ioan, „Psalmii,” în *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți* (București, Christiana, 2009).
- VASILE CEL MARE, „Despre schimbarea numelor,” în *Despre schimbarea numelor. Despre răbdare. Despre milostenie. Despre tăria credinței. Despre propovăduirea Evangheliei și alte omilii*, trad. Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 2006).
- VASILE CEL MARE, „Omilii la Hexaameron,” în *PSB 17*, ed. Dumitru Fecioru (București: EIBMO, 1986), 69-180.
- VASILE CEL MARE, „Omilii și cuvântări,” în *PSB 17* (București: EIBMBOR, 1986).
- VASILE CEL MARE, „Despre originea omului,” trad. Policarp (Dionisie) Pîrvuloiu, *O 2* (2011).
- VASILE CEL MARE, „Despre crearea omului,” *Altarul Banatului 7-9* (1996).
- VASILE CEL MARE, *Tîlcuire duhovnicească la psalmi*, trad. Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 2000).

V. Comentarii biblice

- ALLEN, Leslie C., „Ezekiel 1-19,” în: *Word Biblical Commentary 28* (Dallas: Word Inc., 2002).
- ALLEN, L. C., *Word Biblical Commentary: Psalms 101-150*, vol. 21 (Dallas: Word Incorporated, 2002).
- Александр Павлович ЛОПУХИН, *Толковая Библия. Ветхий Завет. Псалтирь* (*Aleksandr Pavlovich Lopukhin, Tolkovaya Bibliya. Vetkhiy Zavet. Psaltir'*) (Стокгольм: Институт перевода Библии, 2006).
- BARNES, Albert, *Notes on the Old Testament: Psalms*, vol. 1 (London: Blackie&Son, 1870-1872).
- BLAISING, C. A. și HARDIN, C. S., *Psalms 1-50. Ancient Christian Commentary on Scripture OT 7* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2008).
- BRATCHER, R. G. și REYBURN, W. D., *A translator's handbook on the book of Psalms* (New York: United Bible Societies, 1991).
- BRIGGS, Charles A. și BRIGGS, Emilie Grace, *A Critical and Exegetical Commentary on the Book of Psalms* (New York: C. Scribner's Sons, 1906-07).

- CRAIGIE, Peter C., „Psalms 1-50,” în: *Word Biblical Commentary* 19 (Dallas: Word Inc., 2002).
- CRAIGIE, P. C., *Word biblical commentary*, vol. 19 (Nashville: Nelson Reference&Electronic, 2004).
- DAHOOD, M., *Psalms I: 1-50: Introduction, translation, and notes* (London: Yale University Press, 2008).
- DAHOOD, M., *Psalms III: 101-150: Introduction, translation, and notes with an Appendix: The Grammar of the Psalter New Haven* (London: Yale University Press, 2008).
- ДАРБИ, Д. Н., *Синопсис книг Библии. Псалтирь* (Darbi, D. N., *Sinopsis knig Biblii. Psaltir'*) (Dillenburg: GBV Dillenburg, 2021).
- ФАСТ, Геннадий, *Этюды по Ветхому Завету* (Gennady Fast, *Etyudy po Vetkhomu Vete*) (Красноярск, 2007).
- GERSTENBERGER, Erhard S., *Psalms*, vol. 2 (Grand Rapids: William. B. Eerdmans Publishing Company, 2001).
- GOULDER, Michael D., *The Psalms of the Return (Book V, Psalms 107-150)* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998).
- HAMILTON, Victor P., „The Book of Genesis. Chapters 1-17,” în *NIC* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 1990).
- JACQUET, Louis, *Les Psaumes et le coeur de l'homme: Étude textuelle, littéraire et doctrinale*, vol. 3 (Gembloux: Duculot, 1979).
- KIRKPATRICK, Alexander F., *The Book of Psalms* (Cambridge: Cambridge University Press, 1912).
- KRAUS, H., *A Continental Commentary: Psalms 1-59* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
- KRAUS, H., *A Continental Commentary: Psalms 60-150* (Minneapolis: Fortress Press, 1993).
- LEWIS, C. S., *Meditații la psalmi* (București: Humanitas, 2013).
- Louth, A., și Conti, M., *Genesis 1-11. Ancient Christian Commentary on Scripture OT I* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2001).
- *Matthew Henry's Commentary of the Whole Bible* (Dutch Reformed Tract Society, Branch of the Netherlands Reformed Congregations Netherlands, Hendrickson Publishers, 1991), ediția în l. rusă.

- МЭТЬЮ ГЕНРИ, *Толкование книг Ветхого Завета* (Met'yu Genri, *Tolkovaniye knig Vetkhovo Zaveta*), (Dutch Reformed Tract Society, Branch of the Netherlands Reformed Congregations Netherlands, Russian edition, 2007).
- *Psalmii*, ed. Alois Bulai, Anton Budău și Iosif Răchiteanu (Iași: Sapienția, 2005).
- *Psaltirea, tradusă și comentată în Muntele Athos* (Chișinău: Tipografia Centrală, 2018).
- *Псалтирь в святоотеческом изъяснении* (*Psaltir' v svyatootecheskom iz'yasnenii*) (Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2011).
- *Руководственное пособие к пониманию Псалтири* (*Rukovodstvennoye posobiye k ponimaniyu Psaltiri*), Составил преподаватель Киевской Духовной семинарии священник Х. Орда (Киев: Северо-западный Центр православной литературы «Диоптра», 2000).
- SPEISER, E. A., *Genesis: Introduction, translation and note*, în *The Ancor Yale Bible* (London: Yale University Press, 2008).
- TERRIEN, S., *The Psalms: Strophic structure and theological commentary* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co, 2003).
- TESH, S. E. și ZORN, W. D., *Psalms. The College Press NIV commentary* (Joplin: College Press, 1999).
- TIMUȘ, Gherasim, *Note și meditațiuni asupra psalmilor*, vol. II (București: Gutenberg, 1896).
- TIMUȘ, Gherasim, *Note și meditațiuni asupra psalmilor*, vol. III (București: Gutenberg, 1896).
- *Толковая Библия* (*Tolkovaya Bibliya*), vol. 1 (Petersburg, 1904).
- *Толковая Библия* (*Tolkovaya Bibliya*), Второе издание институт перевода Библий (Стокгольм: 1987).
- *Толкование на псалтирь* (*Tolkovaniye na psaltir'*), по тексту еврейскому и греческому, истолкованное тщанием и трудами Святейшаго Правительствующаго Синода Члена, покойнаго Архиепископа Псковскаго, Лифляндскаго и Курляндскаго и Кавалера, Иринаея, Издание девятое, Часть первая (Москва: Синодальная Типография, 1903).
- WEISER, Artur, *The Psalms*, trad. Herbert Harwell (Philadelphia: The Westminster Press, 1962).
- WESSELSCHMIDT, Q. F., *Psalms 51-150. Ancient Christian Commentary on Scripture OT* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 2007).
- WESTERMANN, Claus, *Genesis 1-11*, în *A Continental Commentary* (Minneapolis: Fortress Press, 1994).

VI. Cărți de specialitate

- BAȘTOVOI, Savatie, *Între Freud și Hristos* (Timișoara: Marineasa, 2001).
- BERDIAEV, Nicolae, *Sensul creației* (București: Humanitas, 1992).
- BODOGAE, Teodor, „Introducere,” în SF. GRIGORIE DE NYSSA, „Scrieri exegetice,” în *PSB 30*, trad. Teodor Bodogae (București: EIBMBOR, 1998).
- BORCA, Vasile, *Omul-încununare a operei de creație. Natura și destinul său în lumina revelației biblice a Vechiului Testament* (Baia-Mare: Ed. Universității de Nord, 2007).
- CHIRILĂ, Ioan, *Cartea profetului Osea* (Cluj-Napoca: Limes, 2005).
- CHIRILĂ, Ioan, *Introducere în Vechiul Testament – manual pentru Facultățile de Teologie Ortodoxă* (București: Basilica, 2018).
- CHIRILĂ, Ioan, *Fragmentarium exegetic filonian II, Nomothetica – repere exegetice la Decalog* (Cluj-Napoca: Limes, 2003).
- CHIRILĂ, Ioan, *Sfânta Scriptură – Cuvântul cuvintelor* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2010).
- COMAN, Constantin, *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o ermeneutică duhovnicească* (București: Editura Bizantină, 2002).
- CROUZEL, Henri, *Origen*, trad. Cristian Pop (Sibiu: Deisis, 1999).
- ELIADE, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, trad. Mariana Noica (București: Humanitas, 2017).
- EVDOKIMOV, Paul, *Taina iubirii*, trad. Gabriela Moldoveanu (București: Christiana, 1999).
- FEE, G. D. și STUART, D., *Biblia ca literatură*, trad. Adrian Pastor (Oradea: Kerigma, 2017).
- HAZZAYA, Iosif, *Scrieri duhovnicești*, trans. Agapie Corbu (Arad: Sfântul Nectarie, 2019).
- HENRY, Michel, *Eu sunt Adevărul*, trad. Ioan I. Ică jr (Sibiu: Deisis, 2000).
- LOSSKY, Vladimir, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, trad. Lidia și Remus Rus (București: Ed. Enciclopedică, 1993).
- MIHĂILĂ, Alexandru, *În multe rânduri și în multe chipuri. O scurtă introducere ortodoxă în Vechiul Testament* (Iași: Doxologia, 2017).
- MIHĂILĂ, Alexandru, *(Ne) Lămuriri din Vechiul Testament, Mici comentarii la mari texte*, vol. I (București: Nemira, 2011).
- NEAGA, Nicolae, *Hristos în Vechiul Testament* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2007).

- NELLAS, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă* (Sibiu: Deisis, 1996).
- PATRIARHUL DANIEL, *Teologie și spiritualitate* (București: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2010).
- PITKIN, Barbara, *Psalm 8:1-2* (California: Stanford University, 2001).
- POPOVICI, Iustin, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, vol. I, trad. Zarko Markovski (Iași: Doxologia, 2017).
- PS IRINEU BISTRIȚEANUL, *Sfântul Irineu de Lyon – Polemist și Teolog* (Cluj: Cartimpex, 1998).
- RĂDUCĂ, Vasile, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa* (București: IBMO, 1996).
- ROSE, Ierom. Serafim, *Cartea Facerii, crearea lumii și omul începuturilor*, trad. Constantin Făgețean (București: Sofia, 2011).
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I (București: IBMO, 2010).
- *Studiul Vechiului Testament* (Cluj-Napoca: Renașterea, 2003).
- TODORAN, Isidor și ZĂGREAN, Ioan, *Teologia Dogmatică – manual pentru seminariile teologice* (București: IBMO, 1991).
- THUNBERG, Lars, *Omul și cosmosul în viziunea Sf. Maxim Mărturisitorul*, trad. Remus Rus (București: EIBMBOR, 1999).
- WARE, Kalistos, *Puterea Numelui. Rugăciunea lui Iisus în spiritualitatea ortodoxă* (București: Editura Christiana, 1992).

VII. Studii de specialitate

- ABRUDAN, Dumitru, „Aspecte ale antropologiei Vechiului Testament,” *ST* 3-4 (1978): 264-270.
- ABRUDAN, Dumitru, „Cartea Psalmilor în spiritualitatea ortodoxă,” *RT* 7-8 (1985).
- BORCA, Vasile, „Antropogeneza în lumina referatului biblic al Facerii,” *MO* 6 (2001): 97-103.
- BORCA, Vasile, „Demnitate și responsabilitate – parametrii esențiali ai ontologiei umane,” în *Lumea – dar divin și responsabilitatea umană* (Sighetu-Marmației: Episcopiei Maramureșului și Sătmăruului, 2009), 56-87.
- BOWKER, John, „The Son of Man,” *The Journal of Theological Studies* 28 (1977).
- BUDE, Ioan, „Antropologia Vechiului Testament,” *ST* 3 (1989): 26-39.
- BULGAKOV, Serghei, *Lumina neînserată*, trad. Elena Drăgușin (București: Anastasia, 1999).

- CHIRILĂ, Ioan, „Cuvânt înainte. Celălalt, alteritate sau aproapele, *distincții terminologice, repere practice pentru o (posibilă) reformulare a discursului apologetic*,” *AFTOC IX* (2005-2006): 7-12.
- CHIRILĂ, Ioan, „Dinamica chipului în cadrul lucrării asemănării cu Dumnezeu,” *Studia TO 1-2* (1999): 123-135.
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul – chip al lui Dumnezeu, în gândirea părinților capadocieni și în teologhisirea răsăriteană (încercare de precizare a conținutului unui concept antropologic),” *AFTOC XII* (2008-2009): 21-34.
- CHIRILĂ, Ioan, „*Omul în perspectiva întâlnirii cruciforme dintre verticala transcendentului și orizontala imanentului. Repere de antropologie creștin-ortodoxă*”, în *Repere patristice în dialogul dintre știință și teologie*, (în colab. cu Cristian Sonea și Ștefan Iloaie), ed. Adrian Lemeni (București: Basilica, 2009), 331-391.
- CHIRILĂ, Ioan, „Omul. Microcosmos și macrocosmos – prolegomene hermeneutice”, în *Biserică, Societate, Identitate – In Honorem Nicolae Bocușan* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007), 221-230.
- CHIRILĂ, Ioan, „Le Psautier de David – La Torah sous forme lyrique?,” *ST 4* (2015).
- CHIRILĂ, Ioan, „Viul – ființa și legile seculare ale vieții”, în *Medicii și Biserica. Familia, nașterea, tehnologii medicale de reproducere asistată* (poziții teologice, medicale, juridice, filosofice), ed. Mircea Gelu Buta, vol. IV (Cluj-Napoca: Renașterea, 2006).
- GOULDER, Michael, „Psalm 8 and the Son of Man”, *New Testament Studies* 48.
- GROSS, Benjamin, *Aventura limbajului. Legământul rostirii în gândirea iudaică* (București: Hasefer, 2007).
- GUNKEL, Hermann, „Psalm 8: An Interpretation,” în *The Biblical World* 21 (The University of Chicago Press, 1903).
- NELLAS, Panaiotis, „Théologie de l’image. Essai d’anthropologie orthodoxe,” *Contacts* 25 (1973): 262-268.
- PUNGUNȚĂ, Vichentie, „Antropologia ortodoxă în viziunea omiliilor *Despre crearea omului* ale Sf. Vasile cel Mare,” *RT 3* (1991): 20-33.
- RADCLIFFE, Timothy, „Who Do Men Say That I Am?” – Psalm 8 and the Humanity of Christ,” *JSTOR* 64 (1983).